

„Még itt a gyász, még itt a ravatal,
Még élünk itt, táborok néma dácban
S ha megállunk a ravatal körül,
Néma élünk sikoltoz szabadabban,
Mint ezernyi bérelt és gonosz torok.”

1989 JÚNIUS 16 - RAVATAL A MŰCSARNOK ELŐTT

A szónok azt mondta erről a napról: „Egy egész tragikus korszak temetésének napja” — bár mindenki tudta, a gyász jelei, a kegyelet virágai nem e remélt, szimbolikus aktus, hanem a régóta várt, valós végtisztesség miatt jelentek meg a nemzet igazságra és bűne még érzékeny polgárai által, a helyszínen láthatóan és nyilvánosan, vagy bárhol másutt, érezhetően és személyesen.

Az alábbiakban — és ebben a könyvben — nem a temetés eseményeivel, az 1956-os forradalom mártírjainak, Nagy Imre miniszterelnöknek és a többi áldozatnak a sorsával foglalkozunk, s nem is politikai jelentéssel vagy a társadalomra gyakorolt hatással. Tárgyunk mindenekelőtt a **Bachman Gábor** és **Rajk László** tervei alapján elkészült ravatal, az installációs építészeti mint művészeti jelenlét, tágabban: mindaz, ami a nyilvános ceremónia tárgyi kelleke, ezek művészeti vonatkozásai, történeti előzményei, a helyszín és idő lehetséges értelmezése és az ebből fakadó szimbolizmus, nemzeti jellegzetességeivel együtt. Lehetséges — bár ezzel nem feltétlenül értke egyet —, hogy ez némi magyarázatra szorul. E magyarázatot helyettesítse most az alábbi néhány megjegyzés, melyből talán kitűnhet, hogy nem valamiféle szűkítésről vagy a „lényeg” megkekuléséről van szó, s hogy a díszlet- és háttérfunkciókat is betöltő mű centrumba állítása, elemzése nem tanulság nélküli való vagy mellékes nézet. Tudjuk, normális esetben a halott búcsúztatása, majd a temetés olyan egyszerű aktus, melyet az adott közösségre jellemző szokások jól meghatározott keretebe vonnak. Minél kötöttebbek és betarthatóbbak az előírások, annál nagyobb segítséget kapnak az ittmáradottak, hogy miután elkísérték a távozót az utolsó

út egy szakaszán, könnyebben visszatárlálhassanak saját pályájukra — mind pontosabban tudatosítva önmagukban, hogy e pálya végül is majd ugyanazon útra torkollik. A közösséget egészen tág határokkal értve észrevehetjük, hogy egyes tagjainak a halála — akiknek élete is szinte a teljes nyilvánosság előtt zajlott és arra hatással volt — nem csupán olyan nyilvános esemény, mely a közösséget együttesen érinti, hanem olyan is, amely annak önmagáról alkotott képére vonatkozik, azt érzékelhetővé teszi, illetve módosítani képes. Mondhatni, hogy a rítus alkalmasint nem csupán ennek keretét adja, hanem mintegy — újra és újra való — megalkotása e képnek. Vannak persze különös esetei — s mint látni fogjuk, Magyarországon elsősorban ezekkel találkozhatunk — mindenütt és minden korban a nagy, nyilvános temetéseknél. Az indítók általában, hogy a személyt, családot, közösséget (nemzetet) s így ezen keresztül a halottat is megfosztják a temetés jogától annak természetes idejekor, s ezt azután — az erőszakkal szembeállva vagy kívárva a változást — a túlélők visszaszerzik. A helyzet ösképe — az Antigoné-szituáció.

Nem tudom pontosan — számunkra ez most nem is elsődleges —, mikor vált kötelező olvasmánnyá a magyar iskolákban az 1956 óta is gyakori tantervi reformok során Szophoklész Antigonéja. Mindenesetre az említett időszakban sajátos, aktualizálható bázisát nyújthatta (volna) a nemzeti lelkiismeret ébrentartásának — ha a 301-es parcella tényét s az inkább csak képzeletben csatlakoztatható országos temető szatelit- sírhelyeinek sokaságát nem sikerült volna olyan jól eltitkolni. A példa lényege, hogy ugyan nagy százalékban sikerült bevezetni azt a szokást, mely

szerint a később születetteknek egyszerűen nem kell elmondani bizonyos tényeket, egyidejűleg — e klasszikus mű kötelező véletlenje révén — háttérismeretként igen sokan elsajátították azt az érzékenységet, mellyel képesek megérteni e temetési konfliktus lényegét s nem utolsósorban ráismerni a hasonló helyzetekre.

Lényegében ezzel meg is határoztuk a mű feladatát és szerepét abban a helyzetben vagy állapotban, közegben, mely tulajdonképpen művészetileg vagy épp ellenséges: a legfájóbban hiányzó értékekre való koncentráció, mindazon képességek és érzékenység ébrentartása vagy kifejlesztése, melyek ezen értékek felismerésére, továbbvitelére alkalmasak, hajlandók. Látható, nem „népszerű” vagy épp konszenzuskereső feladat — viszont nélkülözhetetlen.